
ETNOLOGIJA IN DOMOZNANSTVO

Ob 300-letnici Slave vojvodine Kranjske, J. V. Valvasorja, je pri Knjižnici Glasnika SED izšla knjižica s 14 referati, pripravljenimi za istoimensko posvetovanje, ki ga je Slovensko etnološko društvo pripravilo v Slovenskem etnografskem muzeju dne 21. 11. 1989.

V Glasniku objavljamo 5 prispevkov, povezanih z omenjenim posvetovanjem in sicer, uvodno razmišljanje dr. Slavka Kremenskega, en prispevek, ki je zamudil natis v knjižici in tri diskusijske prispevke.

SLAVKO KREMENŠEK

Uvodno razmišljanje ob posvetovanju *Etnologija in domoznanstvo*

Naš današnji posvet je peti v vrsti posvetov o razmerju med etnologijo in drugimi strokami. Natanko pred desetimi leti – 20. novembra 1979; včeraj je bil deseti rojstni dan tega niza našega prizadevanja – smo imeli okroglo mizo »Etnologija in arhitektura.« Že februarja naslednjega leta (leta 1980) je bilo posvetovanje na temo etnologija – slavistika. Novembra 1984 smo se z zgodovinarji zbrali v Mariboru, kjer smo govorili o razmerju med etnologijo in zgodovinopisjem. Leta 1986 je bilo v Ljubljani posvetovanje o razmerju med geografijo in etnologijo. Vnaprej pripravljene prispevke in razprave z vseh omenjenih posvetov so bili objavljeni.

V določenem pogledu pa se naše današnje posvetovanje vendarle razlikuje od dosedanjih posvetovanj. Je priložnostno: posvetili smo ga 300-letnici Slave vojvodine Kranjske J. V. Valvasorja. Vendar v tem ni bistvo stvari, ki bi jo glede drugačnosti v primerjavi z dosedanjimi posveti rad izpostavil. V zvezi z Valvasorjem bi namreč lahko govorili tudi o etnološki tematiki v Slavi ali npr. o tako imenovani historični etnologiji. Razlika je v tem, da smo doslej imeli sogovornike v predstavnikih opredeljenih strok, sedaj pa je govor o domoznanstvu, ki nima pravih zastopnikov ali vsaj ne vemo zanje. Zato se, kot kaže, temu ali onemu od kolegov zdi današnji posvet nekam problematičen; ne ve prav, kam bi z njim. Tako je bilo pred leti, ko je bila prvič omenjena zamisel pričujočega posveta, in je še danes – kljub vnaprej objavljenemu zborniku referatov, ki jih bomo predstavili. Tudi ob uvodni besedi v omenjeni zbornik naj bi bil slabo razviden temeljni namen današnjega posveta. Zato sem se ob pogovoru s predstavniki SED pred nekaj dnevi obvezal, da bom kot eden od iniciatorjev tovrstnih naših sestavanj

skušal povedati, v čem so bile pobude za današnji razgovor in kam bi kazalo razpravo glede na temeljne probleme, ki izhajajo iz razmerja etnologija-domoznanstvo, prvenstveno usmeriti. Naj izpolnim prevzeto nalogo v naslednjem.

Današnji posvet bi v določenem pogledu lahko bil sinteza omenjenih simpozijev, če bi bila za nami vsaj še razprava z umetnostnimi zgodovinarji in, recimo, krajinarji. Tega doslej nismo storili. Res pa je, da bi v poglavitem in za začetek zadostovalo tudi sodelovanje z geografi, zgodovinarji in slovenisti, ki so že bili naši sobesedniki. Nanje in še na posameznike iz drugih strok smo mislili, vendar smo tudi spričo nerazrešenosti vprašanja med samimi etnologi misel na interdisciplinarne okvire današnjega posvetovanja v poglavitem opustili. Problematika domoznanstva, ki jo danes z izdanim zbornikom »Etnologija in domoznanstvo« prvič načenjamo, je namreč izrazito interdisciplinarna; tega se moramo nenehno zavedati. Če so glede domoznanstva, glede rabe tega pojma in razgovora o tematiki, ki jo pojem domoznanstvo zajema, skeptični nekateri etnologi, smo lahko v zadnjih letih glede domoznanstva slišali dovolj afirmativne izjave predstavnikov nekaterih drugih strok. Navedimo nekaj primerov.

Prof. dr. Breda Pogorelec je na vprašanje o pomenskem obsegu in današnji rabi besede domoznanstvo v Jeziku in slovstvu (leto 1981/82) dejala, da beseda domoznanstvo ni zastarela. Za domoznanstvo je značilen celosten vidik: »Vse, kar je v zvezi z domovino, se opisuje sicer iz različnih zornih kotov, vendar tako, da je končna podoba domovinskega opisa zaokrožena, ne pa razdeljena po posameznih panogah.« V tem smislu naj bi bila beseda domoznanstvo »še danes aktualna, seveda pa so današnje delne metode spoznavanja domovinske predmetnosti v skladu s sodobnim razvojem znanosti.« Prof. Pogorelčeva je dejala, da bi kazalo »v bibliotekarski stroki in drugod ta izraz ponovno uveljaviti.« Bilo pa bi treba »natančno pojasniti, katere vidike domovinskega spoznavanja izraz zajema.« In še: »Študije o posameznih krajih in njihovem zaledju bi težko bolj primerno označili z drugim izrazom kot z navedenim – domoznanska literatura.«

Tako prof. Pogorelčeva kot etnologi smo v razpravi o predlogu o skupnih (jugoslovanskih) programskih jedrih osnovnošolskega in srednjega usmerjenega izobraževanja, ki je bila oktobra 1983 na Filozofski fakulteti, imeli za jugoslovanske okvire v vidu potrebo po predmetu, ki bi ga lahko označili domoznanstvo. Ugotavljali smo, da nekaj takega v Jugoslaviji in za Jugoslavijo resnično manjka. Na predstavitvi nekaterih knjig, pri katerih je bil soizdajatelj Znanstveni inštitut FF – med njimi je bila knjiga Kruh in politika – poglavje iz etnologije Vitanja, ki je izšla leta 1987 – je profesor zgodovinskega oddelka FF dr. Ignacij Voje izrazil potrebo po razpravi o domoznanstvu. O organizaciji posveta na to temo je razmišljal tudi predstojnik Znanstvenega inštituta FF in profesor umetnostne zgodovine dr. Nace Šumi.

Med etnologi je zamisli razprave o domoznanstvu, po mojem vedenju, doslej najbolj pritrjevala dr. Duša Krnel-Umek, ki je poznala aktualnost tega vprašanja na področju bibliotekarstva. Sam sem se s povednostjo razmerja med etnologijo in domoznanstvom srečal ob seznanjanju s težnjami v sovjetski etnologiji še zlasti med obema vojnama in tudi po drugi svetovni vojni. V čem je na omenjenem območju zanimivost omenjenega razmerja, sem poskušal prikazati v prispevku Domoznanstvo, etnologija in politika.

Kot je razvidno iz zbornika Etnologija in domoznanstvo, je imel dobršen del referentov potrebo po opredeljevanju domoznanstva. Iskali smo razlago po slovarjih in drugod. Slišati je, da smo pri tem nekateri tudi pgrešili; tako naj bi bilo po mnenju posameznih kolegov npr. rusko »kraevédenie« težko enačiti s pojmom domoznanstvo. Morda, čeprav sem še vedno trdo prepričan o nasprotnem. Sicer pa o domoznanstvu, ki bi bilo »slovensko«, ne moremo nič izvedeti celo iz tako reprezentativnega in za slovenstvo meritornega dela, kot je Enciklopedija Slovenije. V njem gesla domoznanstvo preprosto ni; niti kazalke. Simptomatično! Ob razrezu dela pri enciklopediji na posamezne stroke smo na domoznanstvo vsi pozabili; tudi etnologi. Spričo takega stanja bi se bilo seveda zanimivo pogovarjati (in tudi potrebno), kaj domoznanstvo je in kaj domoznanstvo ni, kdo vse je med predmeti v šolskem spričevalu še imel zapisano domoznanstvo in kdo ne, kaj je še danes takšnega, kar je domoznanstvu blizu, a se od domoznanstva vendarle razlikuje itd. Ugotovili bi lahko in bi to tudi morali, kako potreben bi bil zgodovinski in bibliografski pregled domoznanstva na Slovenskem. Povedati bi morali, v kakšnem razmerju sta si domoznanstvo in nemška Heimatkunde (v dobesednem prevodu domovinoznanstvo); pač iz poznanih razlogov. Kljub omenjenim zanimivostim in potrebam bi najbrže danes le ne kazalo razprave naravnovati prvenstveno v to smer. Kolikor je predstavitev neogibna, je bila v nekaterih prispevkih opravljena, še posebej v prispevku Nene Židov. Mislim, da je za nas etnologe v tem trenutku bolj kot domoznanstvo s takim ali drugačnim obsegom, s to ali drugo vsebino, z daljšo ali krajšo zgodovino zanimiv **domoznanski vidik**. Za to pa je pri etnologiji šlo že ob njenem rojstvu in gre še danes! Res bi bilo najbrž bolj prav, če bi že zbornik prispevkov in s tem tudi današnje srečanje naslovili namesto »Etnologija in domoznanstvo« »Etnologija in domoznanski vidik«. Res pa je tudi, da ni nobene škode, če smo nekoliko več razmišljali o domoznanstvu kot osnovi, iz katere domoznanski vidik kot izvedenka izhaja.

Opredelitve domoznanstva, ki jih srečamo v prispevkih, pripravljenih za današnji razgovor, bi lahko razdelili na domoznanstvo kot šolski predmet, na domoznanstvo kot gibanje oziroma združevanje ljubiteljev in specialistov različnih strok ter na domoznanstvo kot stroko. Ob izpostavi omenjenega domoznanskega vidika kaže našo razpravo usmeriti v to zadnje vprašanje. Imamo pa v tem okviru opravek z določenimi razlikami v opredelitvah. Tako je npr. mag. Jurij Fikfak za namene svojega prispevka »Domoznanska (etnološka) besedila med 1848 in 1860« opredelil domoznanstvo kot »tisto kategorijo in zvrst pisanja, pri kateri še ni refleksije o lastnem oblikovalskem, zbiralskem, raziskovalnem postopku«. »Pri tem načinu,« pravi avtor omenjene razprave, »še ni bistvene razlike med geografskimi, zgodovinskimi, filološkimi, literarno zgodovinskimi in drugimi obravnavami in temami.« Drugačne od tega evolutivnega pogleda so tiste opredelitve, ki računajo z domoznanstvom in etnologijo kot paralelnimi strokami brez razlikovanja v znanstvenorazvojnem smislu. Tako pravi za svoj prispevek mag. Marija Stanonik: »Glede na lokalno obarvanost je članek stregel domoznanskemu vidiku, po svojem konceptu in rezultatih raziskave pa je sledil etnološkemu.« Marjanca Klobčar vidi razliko med etnologijo in domoznanstvom na podlagi pretresa domoznanske literature na Domžalskem v naslednjem. Pravi, da domoznanska naravnost »posveča zanimanje različnim temam«, da so domoznanska dela »nastala večinoma brez

programov«, da postanejo v domoznanskih delih ljudje pomembni, »ko se dvignejo nad vsakdanjost«. »Temu nasprotno,« pravi Klobčarjeva, »etnologijo najbolj zanima skupnost, večina, ki je s svojim načinom življenja dala utrip kraju. Podobno so za domoznanstvo zanimive posebne stavbe, posebni dogodki itn., za etnologijo pa iskanje tipičnosti in vsakdanjosti velja tudi v tem pogledu.« In zaključuje: »Kljub poudarjanju izjemnosti so domoznanska dela pomemben vir za spoznavanje načina življenja v določenem okolju...«

Omenjene poglede bi kazalo temeljiteje pretresti. Temu pretresu bi si dovolil priložiti hipotezo, ki je najneposredneje povezana s prej nakananim domoznanskim vidikom v etnologiji. Z njo se sicer na neki način vračamo k razpravam, ki smo jih morda imeli že za končane. Za to potezo se opravičujem, vendar se mi zdi, da nikakor ne moremo mimo nje.

Zdi se, da hipotetična delitev na tako imenovano razsvetljsko in na tako imenovano romantično smer v našem starejšem etnološkem prizadevanju ne doživlja več večjih ugovorov. Bila je celo računalniško preverjena na gradivu določenega obdobja. Naše teoretično navezovanje na poglavitne sestavine razsvetljske etnološke tradicije je bilo v praksi potrjeno z dokaj vidnimi rezultati. Spričo evidentne razpredenosti korenin te smeri v tako imenovanem državoznanstvu je mogoče že teoretično pričakovati, da je tudi kasnejše domoznanstvo v sorodu s tako imenovano razsvetljsko etnološko smerjo. To v nasprotju z etnološkimi prizadevanji, ki so rasla v drugačnih okvirih in deloma tudi iz drugih pobud. Zato je kljub prepletanju obeh smeri pri praktičnem delu številnih raziskovalcev smotrno v teoretičnem pogledu še nadalje jasno razločevati dve smeri oziroma dva vidika. Tako imenovano razsvetljsko smer bi pri tem mogli brez večjih ostankov imenovati domoznanski vidik. Zgleda, da je ta sintagma v vsebinskem pogledu tudi docela ustrezna.

Uveljavitev pojma domoznanski vidik bi odstranila marsikateri nespo-rarazum. Postalo bi mnogo bolj razvidno, za kateri del etnološkega raziskovalnega in siceršnjega strokovnega prizadevanja je domoznanstvo zanimivo, celo izredno zanimivo, in za kateri del morebiti le vir ali še to ne prav pogosto. Za domoznanski vidik gre v tistem delu etnologije, ki daje poudarek, kot smo pogosto rekli, človeku in tako imenovanemu življenjskemu kontekstu. Povezan je z antropologizirano etnologijo, ki se tesno povezuje s prav tako antropologizirano zgodovino, posebej z lokalno oziroma krajevno zgodovino s socialno geografijo, še posebej historično naravnano, itn. To je interdisciplinarni sklop, ki se je bolj nezavedno kot zavedno, se pravi nenačrtno, še zlasti po tematiki srečeval v nedoločenih, pri nas očitno bolj redko opredeljeva-nih domoznanskih okvirih.

Pred leti smo v naših razpravah slišali tezo, da se znanosti v svojem razvoju pač vse bolj specializirajo. Trditev je bila ilustrirana s stanjem v medicini. Zagovorniki preučevanja tako imenovanega življenjskega konteksta smo se branili: imamo tudi specialiste za splošno medicino. Po tej analogiji se povprašajmo, kaj bi bilo, če bi pričeli v naši etnologiji uveljavljati specializacijo v domoznanski smeri? Namesto odgovora lahko postavimo novo vprašanje: Ali ne bi s tem samo potrjevali zatečeno stanje? Kaj so študije, da navedemo samo vrsto knjig dr. Marije Makarovič, Strojna in Strojanci, Predgrad in Predgrajci, Črna

in Črnjani, če ne etnološke domoznanske študije, saj so bolj ali manj v skladu z vsemi predstavami o domoznanstvu, ki nam jih ponujajo v zborniku »etnologija in domoznanstvo« objavljene referati.

Prepričan sem in tudi povedal sem že, da utegne biti za tega ali onega med nami tesnejše povezovanje etnologije in etnologov z domoznanstvom problematično, morda celo nekakšna devalvacija stroke. Ugotoviti je treba, da je glede tega bilo ponekod na tujem vsaj v preteklosti drugače. Pa tudi na Slovenskem smo se etnologi še desetletja po drugi vojni bolj povezovali z ljubitelji. Sprašujem se, iz kakšnih pobud.

Etnologija ni bila nikoli in verjetno nikjer (razen v določenem obdobju na Ruskem oziroma v Sovjetski zvezi) najpomembnejša soudeleženka v domoznanstvu. Pred njo sta bili vsekakor geografija in zgodovinpisje. Kljub temu mislim, da je docela naravno, da smo se prvi lotili vprašanja domoznanstva. Zanimanje za način življenja je postalo danes pomembna tema tudi v omenjenih in še drugih vedah. Zanimanje za tako imenovano mikroraven je izredno poraslo. Poudarki so tako v zadnjem obdobju v bistveno večji meri na etnoloških temah. Etnologija je dolžna ta trend upoštevati.

Domoznanski vidik v etnologiji odpira vrsto teoretičnih in praktičnih vprašanj. Številne med njimi smo v zadnjih dveh, treh desetletjih načeli in mnoge tudi rešili, ne da bi pri tem kakorkoli omenjali domoznanstvo. Natisnjenih je bila vrsta etnoloških raziskav, ki sodijo v te okvire. Precej odprtih tem smo našteali, ko smo vabili k sodelovanju pri zborniku in k današnji razpravi. V uvodnih vrsticah v zborniku so te teme navedene. Prispevki obravnavajo nekatere med njimi; iz domoznanskega vidika v etnologiji vse po vrsti pomembne. Upam, da nas bo razgovor, ki se bo razvil ob njih, obogatil z bistveno novimi spoznanji. Prav pa bi bilo, da bi sprejeli tudi kakšno odločitev.